

1982, s. 68, 75; İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989, I, 62-63, 289; I, 190, 897-900, 910, 920; İbn Hazm, *el-İhkâm*, Kahire, ts. (Dârü'l-hadîs), I, 576; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd* (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî – M. Abdülkebir el-Bekrî), Mağrib 1387/1967, I, 10-11; VII, 102-103; a.m.f., *el-İntikâ'â* (nşr. Abdülfettâh Ebû Guddê), Beyrut 1417/1997, s. 57, 105-109; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, s. 157; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, II, 609-612, 631; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik fi şerhi Muvatta'i Mâlik* (nşr. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî – Âişe bint Hüseyin es-Süleymânî), Beyrut 1428/2007, neşredilenin girişini, I, 141-174; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. Muhammed b. Tavîet et-Tancî v.dğr.), Rabat 1403/1983, III, 113, 121, 126-127, 130, 168, 379-394; IV, 106, 112, 117, 123, 131, 145-149, 246-247; VI, 96-110; a.m.f., *el-Gunye* (nşr. Mâhir Züheyr Cerrâr), Beyrut 1402/1982, s. 98, 120; İbn Hayr, *Fehrese* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf – Mahmûd Beşşâr Avvâd), Tunus 2009, s. 312; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilê* (nşr. Abdüsselâm el-Herrâs), Beyrut 1415/1995, I, 306; II, 191; IV, 142; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 143-146; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 70-71, 77, 80; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 371, 519-525; XVI, 268; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, III, 386; IV, 373; ayrıca bk. nesredeninin girişi, I, 7; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, II, 352-353; İbn Nâsirüddin, *Tavzihu'l-Müştebih* (nşr. M. Naîm el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, VII, 373-376; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 300-301; Süyûtî, *Tenvirü'l-havâlik*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), s. 9-12; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Kahire 1331, II, 435; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 9-12, 149; Muhammed İliş, *Şerhu Minehi'l-celil 'alâ Muhtaşarı'l-Halil*, Kahire 1294, I, 404; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 63-64; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstefta'e*, s. 13-14; M. Zeke-riyyâ Kandehevî, *Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvatta'i Mâlik*, Beyrut 1410/1989, I, 41-42; M. Fierro, "El Alfaqui Berêber Yahyâ b. Yahyâ al-Laytî (m. 234/848), El Inteligente de Al-Andalus", *Biografias y Género Biográfico en el-occidente islâmico* (ed. M. L. Ávila – M. Marin), Madrid 1997, s. 269-344; a.m.f., "Yahyâ b. Yahyâ al-Laytî", *EP* (İng.), XI, 248-249; Kâsım Ali Sa'd, *Cemheretü terâcimi'l-fukahâ'i'l-Mâlikîyye*, Dübey 1423/2002, I, 530; III, 1370-1372; Necmeddin el-Hin-tâti, *el-Mezhebu'l-Mâlikî bi'l-garbi'l-İslâmî*, Tunus 2004, s. 40-41; Ali Hakan Çavuşoğlu, "Endülüs'te Re'y-Hadis Mücadelesi", *İslâmiyât*, VII/3, Ankara 2004, s. 60-61.

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

YAHYÂ b. YAHYÂ el-MİNKARÎ

(یحیی بن يحيى المنكاري)

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Yahyâ
b. Bekr (Bükeyr) et-Temîmî
el-Minkarî en-Nisâbü'rî
(ö. 226/840)

Horasanlı hadis hâfızı.

142 (759) yılında Nişâbur'da doğdu. Aslen Benî Temîm'e mensuptur. Benî Minkarî'nin veya Benî Hanzale'nin mevlâsı olarak da zikredilmektedir. Hicaz, Mısır, Şam,

Yemen ve Irak'a seyahatler yaptı. Mu'temir b. Süleyman, Ziyâd b. Meymûn, Yezîd b. Mikdâm b. Şüreyh, Kesîr b. Süleym ed-Dabbî gibi tâbiilere ulaştı; ancak Mu'temir b. Süleyman dışındakiler zayıf kabul edildiği için onlardan işittiği hadisleri rivayet etmedi. Derslerine düzenli devam ettiği ilk hocası Hafs b. Abdurrahman'ın meclisine 161'de (777) katıldı. Diğer hocaları arasında Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, İsrâil b. Yûnus es-Sebî, Nadr b. Şümeyl, Süleyman b. Bilâl, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Süfyân b. Uyeyne gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *Târîhu Nisâbü'r*'da beş tabakaya ayırdığı söylenen Yahyâ'nın talebeleri arasında Buhârî, ilk semâını kendisinden yapan Müslim (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 558), İshak b. Râhûye, Humeyd b. Zencûye, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ahmed b. Seyyâr, Osman b. Saîd ed-Dârimî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî ve oğlu Yahyâ b. Muhammed, Hamdân es-Sülemî, Muhammed b. Eslem, Muhammed b. Amr el-Cereşi, Ca'fer b. Muhammed et-Türk, Muhammed b. Abdüsselâm b. Beşşâr, İbrâhîm b. Ali ez-Zühîlî, Dâvûd b. Hüseyin el-Beyhakî, Ali b. Hüseyin es-Saffâr yer almaktadır (İbnü'l-Cevzî, XI, 115-116). Hammâd b. Zeyd'in kitaplarını görebilen tek öğrencisi olan (Mizzî, XXXII, 35), Mâlik b. Enes'in ashabının orta tabakasından ve fakihlerinden sayılan Yahyâ *el-Muvaftâ'a* Mâlik'e bizzat okudu. Ahmed b. Hanbel'e göre onun Mâlik'e kiraati başkalarının aynı hocadan semâ yoluyla aldıkları rivayetlerden üstündür. Yahyâ el-Minkarî, *el-Muvaftâ'a* dersleri bittikten sonra tavırları itibarıyla sahâbe ve tâbiine benzetilen Mâlik'i kendisine örnek almak ve muhtemelen onun diğer derslerine de katılmak için bir süre daha Medine'de kaldı. 226 yılının Safer ayında (840 Aralık) Nişâbur'da vefat eden Yahyâ'nın cenazesine 100.000 kişinin katıldığı zikredilmektedir. Yahyâ el-Minkarî'nin damadı "Türk" lakaplı Muhammed b. Eflah olup kızı tarafından soyu en azından VI. (XII.) yüzyıla kadar sürmüştür (Sem'ânî, *et-Tahbir*, I, 193).

Yahyâ b. Yahyâ hakkında Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Muhammed b. Eslem, İshak b. İbrâhîm gibi âlimler övgü ifadeleri kullanmıştır. Onu Horasan'da Abdullah b. Mübârek'ten sonraki en büyük âlim sayan, mihne dönemindeki tavrını takdirle anan, kendisiyle görüşmeyi arzu ettiği halde fırsat bulamayan Ahmed b. Hanbel, Yahyâ'nın farklı rivayet ettiğini duyduğu bir hadisi, "Onun muhalefet ettiği hadiste ha-

yır yoktur" diyerek defterinden çıkarmıştır (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 514-515). Duyduğu her şeyi rivayet etmemesi ve rivayette çok ihtiyatlı davranması onun dikkat çeken vasıflarındandır. Şüpheye düştüğü hadisleri gençliğinde mürsel olarak rivayet ederken olgunluk yıllarında herhangi bir değerlendirmeye yapmadan onları terketmiş, yaşlılık döneminde ise kitâbindan tamamen çıkarmıştır. Bu sebeple kendisine "şekkâk" (çok şüphe eden) lakabı verilmiş, "İki yıl daha yaşasaydı rivayet edeceği hiçbir hadis kalmayacaktı" denilmiştir (İbn Ebû Hâtim, IX, 197; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 515). Ancak onun şüpheciliği hadisçiliğine zarar verecek türden değildir ve ihtiyat gereğidir. Horasan Valisi Abdullah b. Tâhir'in, "Yahyâ'nın şüphesi bizim nazarımızda yakını bilgi sayılır" demesi (İbn Hacer el-Askalânî, VI, 184), kendisinden 20.000 civarında hadis rivayet edilmesi (İbn Abdülhâdî, II, 60), VIII. yüzyılda ona ait büyük bir hadis cüzünün varlığını bilinmesi (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 463) gibi hususlar hadislerinin iyi muhafaza edildiğini ve ihtiyatının gerekli olmadığını göstermektedir. Yahyâ'nın bazı rivayetlerinin "Horasan'ın gülünün (Yahyâ) Irak'ın gülünden (Yezîd b. Zürey') rivayeti" şeklinde özel ilgiyle karşılanması da muhaddisler nazarındaki yerini ortaya koymaktadır (Mizzî, XXXII, 35; İbn Hacer el-Askalânî, VI, 183, 498). Hadis ricâli konusunda da Horasan'da görüşüne başvuru alan âlimlerden olan Yahyâ'nın Basra'da Abdurrahman b. Mehdî'den öğrendiği ricâl bilgisini bir deftere kaydettiği belirtilmektedir (İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, I, 51).

Hz. Peygamber'in sünnetini yaşatan meşâyihten, aynı zamanda Horasan'ın üç fakihinden biri sayılan Yahyâ'nın Abbâsî Halifesi Me'mûn ile Mâlik'in dersinde yaptıkları söylenen bazı konuşmalara dair rivayetler Me'mûn'un Mâlik'in dersine hiç katılmadığı gerekçesiyle doğru sayılmamıştır (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 461). Me'mûn'un halifeliliği döneminde Nişâbur kadılığını kabul etmeyen ve halku'l-Kur'ân düşüncesini benimseyenlerin kâfir olduğunu söyleyen Yahyâ'nın bu tavrını Ahmed b. Hanbel övmüştür. İnsanı dinden uzaklaştıracağı gerekçesiyle *Kelîle ve Dimne* gibi bazı tercümelemler, sahâbileri zemmetmeye yol açacağı gerekçesiyle de aşırı Şii temayülleriyle tanınan Nasr b. Müzâhim'e ait *Kitâbü Vaq'ati Şifîn* gibi eserlerin okunmasına karşı çıkması (a.g.e., s. 463) onun Mu'tezile, Şia vb. firkalar hakkındaki tavrını göstermektedir.

YAHYÂ b. YAHYÂ el-MİNKARÎ

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VIII, 310; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 197; İbn Hibbân, *eş-Sikâh*, IX, 261-262; a.mlf., *Kitâbü'l-Mecrûhin* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi), Riyad 1420/2000, I, 51; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 1043-1044; VI, 2084-2085; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 397; a.mlf., *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebir* (nşr. Münire Nâci Sâlim), Bağdad 1395/1975, I, 193; Kâdî İyâz, *Ter-tîbü'l-medârik*, I, 407-409; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XI, 113-116; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 499; XXXII, 32, 35; İbn Abdülhâdî, *'Ule-mâ'ü'l-hadis*, II, 59-60; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, IX, 165, 199, 399; X, 512-519; XI, 374; XII, 558; XIV, 34-35; XX, 19; a.mlf., *Târihu'l-İslâm: sene 221-230*, s. 460-463; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzhheb*, Kahire 1329-30, s. 349-350; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ v.dğr.), Beyrut 1417/1996, V, 41; VI, 183-184, 498.

HALİT ÖZKAN

YAHYÂ b. YA'MER

(bk. İBN YA'MER).

YAHYÂ b. ZEKERİYYÂ

(يحيى بن زكريا)

Ebû Saîd Yahyâ b. Zekerîyyâ
b. Ebî Zâide Meymûn
b. Feyrûz el-Hemdânî el-Vâdî el-Küfî
(ö. 182/798)

**Ebû Hanîfe'nin talebelerinden,
fakih ve muhaddis.**

119 (737) veya 120 (738) yılında Kûfe'de doğdu. Muhammed b. Münteşir el-Hemdânî'ye yahut Benî Vâdia'ya mensup bir kadının mevlâsıdır. Dedesine nisbetle İbn Ebû Zâide diye de anılır. Kûfe'de yetişti, Ebû Hanîfe'nin ders halkasına katılarak uzun yıllar öğrencisi oldu. Tahâvî'ye atfen nakledildiğine göre Ebû Hanîfe'nin ilim meclisinde mezhebin görüşlerini yazıya geçiren kırk kadar öğrencinin en seçkinlerinden on öğrencinin içinde Yahyâ b. Zekerîyyâ da bulunuyordu. Fakat onun bu yazım faaliyetini aralıksız otuz yıl sürdürdüğü yönündeki rivayetler, kendisinin doğum tarihiyle Ebû Hanîfe'nin vefat tarihi arasındaki sürenin otuz yıl olması sebebiyle gerçeği yansıtmamaktadır. Kûfe'de Emevîler ile Abbâsiler döneminde otuz üç yıl kadılık yapan İbn Ebû Leylâ'dan da (Muhammed b. Abdurrahman) faydalandı. Yahyâ b. Zekerîyyâ aralarında babasının ve Haccâc b. Ertât, Şu'be b. Haccâc, Süleyman b. Mihrân el-A'meş, Hişâm b. Urve, Süfyân b. Uyeyne, İsâ b. Dînâr, Mâlik b. Enes, Âsım el-Ahvel, Ubeydullah b. Ömer'in de bulunduğu tâbiin neslinin önde gelen birçok muhaddisinden hadis dinleyerek bu

alandaki kendini yetiştirdi ve "hâfız" unvanını kazandı. Süfyân es-Sevrî'den sonra Kûfe'de hadis alanında ondan daha yetkin bir kişinin bulunmadığı kaydedilir.

Yahyâ b. Zekerîyyâ'dan birçok fakih ve muhaddis rivayette bulundu. Bunların içinde Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Kuteybe b. Saîd, Yahyâ b. Âdem, Süreyc b. Yûnus, Ahmed b. Menî, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Hasan b. Arafе sayılabilir. Bir ara Medine'ye ve Bağdat'a giden Yahyâ bu şehirlerde de hadis ve fıkıh öğretti. Hadis rivayeti bakımından Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Ebû Hâtim ve Nesâî tarafından "sika, sebt, müstakimü'l-hadis, sadûk, mütıkın" gibi sıfatlarla nitelenir. Öğrencisi Yahyâ b. Maîn onun hakkında şöyle der: "İbn Abbas kendi zamanında ilmin son noktasıydı; daha sonra Şa'bî, ardından Süfyân es-Sevrî de kendi dönemlerinin en büyükleriydi. Yahyâ b. Zekerîyyâ ise onlardan sonraki dönemin en büyüğüdür." Hüseyin b. Ali es-Saymerî ve Hatîb el-Bağdâdî de Ali b. Medîni'ye atfen aynı ifadelerle yer verirler (*Ah̄bâru Ebî Hanîfe ve aşhâbih*, s. 150; *Târihu Bağdâd*, XIV, 115). Süfyân b. Uyeyne de Abdullah b. Mübârek ile Yahyâ b. Zekerîyyâ'ya benzeyen hiç kimseyi tanımadığını söyler. Yahyâ el-Kattân'ın, "Kûfe'de benimle ilmî konularda Yahyâ b. Zekerîyyâ'dan daha çok tartışan birini görmedim"; Ali b. Medîni'nin, "İsnad zincirlerini inceleyince hepsinin altı kişi üzerinde odaklandığını gördüm; o altı kişinin ilminin dayandığı mercilerden biri de Yahyâ b. Zekerîyyâ'dır" şeklindeki ifadeleri de Yahyâ'nın ilmi tevarüs geleneğindeki yerini göstermektedir.

Halife Hârûnürreşid tarafından Medâin'e kadı tayin edilen Yahyâ b. Zekerîyyâ, bu görevde dört ay gibi kısa bir süre kaldıktan sonra vefat etti. Vefat tarihi olarak Hatîb el-Bağdâdî, Kureşî ve Zehebî yanında büyük çoğunluk 182 (798) yılını zikreder; İbn Sa'd, Buhârî ve Halife b. Hayyât 183 yılını, muhtemelen İbn Kânî'nin verdiği bilgiye dayanan Leknevî ve Brockelmann ise 184 yılını esas alır. Ancak öğrencisi ve dostu Ali b. Medîni'den gelen rivayet 182 yılını destekler niteliktedir. Kûfe muhitinde ilk kitap telif eden âlimin Yahyâ b. Zekerîyyâ olduğu ve bu konuda Ebû Hanîfe'nin talebelerinden Vekî b. Cerrâh'a örnek teşkil ettiği kaydedilir. Kaynaklar telif döneminin henüz başlarında yaşayan Yahyâ b. Zekerîyyâ'ya *es-Sünen*, *el-Müsned* ve *eş-Şürû' ve's-sicillât* adlı eserleri nisbet etseler de bunlara henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 393; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Ömerî), s. 170; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, IV, 273-274; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tceddud), s. 313; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ah̄bâru Ebî Hanîfe ve aşhâbih*, Beyrut 1976, s. 150; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XIV, 114-119; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VIII, 337-341; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrut 1956, I, 267-268; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, III, 585-586; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 208-210; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 224-225; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 260; Hasen Mezyû, "İbn Ebî Zâide", *Mv.AJ*, XI, 12-14.

AHMET YAMAN

YAKAZA

(اليقظة)

**Sâlikin mânen uyanık olması
anlamında bir tasavvuf terimi.**

Sözlükte "uyanıklık" anlamındaki **yakaza** kelimesi (Farsça: bîdârî) tasavvufta "sâlikin kalbinin Hak'tan gelen bir uyarıyla uyanıklık haline (teyakkuz) kavuşması" demektir. Hak'tan uzaklaştığına işaret eden gaflet uykusundan uyanan sâlik, içinde bulunduğu âleme ve Allah'a dair bir şuura kavuşur. Bu sayede günahlarından tövbe eder ve Hakk'a yakınlaşmak için gayret gösterir. Sûfiler, "Resulüm! Onlara de ki: Size tek bir öğüt vereceğim, Allah için ayağa kalkın" âyetindeki (Sebe' 34/46) Allah için ayağa kalkma ifadesi yakaza hali olarak yorumlanmış, her müminin gaflet uykusundan uyanması ve cehaletten kurtuluş irfan sahibi olması gereğine vurgu yapılmıştır.

Hâce Abdullah Herevî'ye göre yakaza tasavvuf mertebelerinin ilkidir, ardından tövbe makamı gelir. Yakaza üç şekilde gerçekleşir. Birincisi sâlikin Hak'ın verdiği nimetlerin sonsuz ve sınırsız olduğunu düşünmesi, bu nimetleri bilmek için bütün gücünü harcaması ve nimetlerin şükürünü eda hususunda kusurunu idrak etmesidir. İkincisi sâlikin işlediği günahları bilip hatalarını telâfi yoluna gitmesi, günahlarından arınmak suretiyle kurtuluş talebinde bulunmasıdır. Üçüncüsü, sâlikin hayatı boyunca ibadet yönünden kazandığı veya elinden kaçırdığı şeylerin farkına varması, vaktini boşa harcamaması, kaçırdığı fırsatları tekrar elde edip kalan zamanını değerlendirmek için dikkat etmesidir. Herevî'ye göre kulun yakaza haline ulaşması için ilim tahsil etmesi, Allah'ın emir ve yasaklarına uyması, bir mürşid-i kâmilin sohbetine katılması gerekir. Böylece olaylara akıl ve kalbin nuruyla yaklaşır, nefsinin tanır, Hakk'a tâzimi artar ve belâlara